RELATIO

RERVM GESTARUM

IN

Novo-Francica Missione

ANNIS 1613 & 1614.

Ex Annvis Litteris Societatis IESV *impressis*

LVGDVNI,
APVD CLAVDIVM CAYNE,
TYPOGRAPHVM,

CIƆ IƆC XIIX

Edition tirée à vingt cinq exemplaires. O'C.

TABVLA RERVM

IN NOVAM FRANCIAM, SEV Canadiam Miſſio.

NOVA FRANCIA, Braſiliæ ac Peruuio continens ad Boream vaſtiſſima regio, Aquitanico Galliæ littori ad occaſum obuerſa, directas ab Occidente in Orientem, & contrà, lineas cum noſtra Francia communes habet; ab eaque non ita longo maris traiectu octingentarum, aut is vbi latiſſimus eſt, mille leucarum dirimitur interuallo. Ex huiuſmodi oppoſitu & vicinitate noſtratis Frāciæ, Nouam Franciam maiores eam appellarunt; cui nomenclationi & illa altera, rei maximè congruens, acceſſit ex euentu cauſa, quòd eam terrarum adhuc incognitam oram primi mortalium Franci noſtrates depre-

deprehenderunt, crebrísque nauigationibus, centum eóque ampliùs abhinc annis, frequentarunt. Canadiæ verò nomen, quod vulgò vniuersam in eam regionem confertur, eius modò plagæ Septemtrionalis proprium est, quæ CANADÆ fluminis, & nobilis sinus, cui à Sancto Laurentio nomen est, copiosis aquis alluitur. Enimuerò vniuersæ Nouæ Franciæ amplitudo, nunc, ad Floridæ confinia, multò licet quam nuper contractior, vndequadragesimo tamen gradu, versùs Austrum, determinatur; vltráque nostratis Franciæ latitudinem non paucis leucis porrigitur: exinde autem ignotis adhuc finibus in Aquilonem, sicut & immēsis tractibus in Sinicum mare ad Occidentem excurrit: quà denique Eurum spectat, nostro Aquitanico Oceano, Britannicóque, ipsi linearum parallelis obiecto, definitur.

CAELI eadem omnino, quæ nostri Gallici temperatio, ex ea ratione Climatis eiusdem, quam indicauimus, inesse illi regioni debet, vti reuera inest. Soli autem quin par quoque sit ratio, nihil pro-

prohiberet, ſi iugis adeſſet campeſtris terræ cultura: & perpetuarum ferè ſiluarum abeſſet denſa opacitas. Nam opima omnino vniuerſi terreni viſcera, facilè prodit ingens arborum amplitudo, atque proceritas: ſummam quoque glebam vbertate multa pinguem, tota planitie camporum, hilariter herbeſcens terræ viriditas oſtendit.

Gens ea diſtinctis lingua & ſede multis populis continetur, nulla vſquam conſiliorum aut fortunarum communione deuinctis: nulla nec lege, nec arte; nullo niſi piſcatus, & venatus vitæ ſubſidio inſtructis: vix vlla Numinis cogitatione, aut ſalutis cura informatis: ad omne opus ignauis: ſtupidis ad artes, quæ ingenio aut memoria nitantur: in ſumma, belluinis pænè hominibus conſtat ea natio. Populus cum longinquo propinquóve populo vix habet commercium, niſi quod bello inferendo, aut defendendo poteſt interuenire. Immo, neque idem populus, eadem loci regione, ac tuguriorum vicinitate iunctus, fermè vnquam coire ſolet, niſi vt de armis, aduerſùm com-

communes hoſtes capita conferat. Exterarum verò nationum Francicam vnam ferè ſuos in portus admittunt, Fibrinis, atque huiuſmodi pellibus ſuis diſtrahendis, neceſſariáque veſte, ac ſupellectile permutandis.

HANC noui orbis partem ex Francis nauarchis primi explorarunt Britones, anno quarto poſt milleſimum quingenteſimum; de qua vbi renunciauerant, eius repetendæ nauigationis, vel comites, vel æmulatores habuerunt deinceps frequentiſſimè, tum Normannos, tum cæteros Gallici Oceani accolas. Vndeuiceſimo pòſt anno, Ioannes Verazanus Florentinus, viceſimo item, ac triceſimo quarto Iacobus Quartierus Gallus, Brito, cum imperio miſſi ab Franciſco Primo, Gallorum Rege, ipſius auſpiciis occupatam regionem illam, eius poſterorumque Regum iuriſdictioni vindicaruut, cuius poſſeſſionem, per interualla ſuffectæ aliæ atque aliæ Francorum expeditiones, in hanc vſque diem Gallorum Regibus aſſerere perſeuerarunt. De noſtris verò miſſi quoque ſunt anno ſuperiore, qui Henrici

Henrici Quarti auctoritate populos, Francico nomino amicitia & Societate iunctos, ac reliquos etiam Canadios, Euangelij tanto sanctiore fœdere, Christo regum regi deuincirent. Quo de negotio antè quàm instituamus dicere, præter ea quæ generatim complexi sumus, necesse est de loco ac gente sigillatim quædam capita enucleatiùs explicemus.

Nova Francia Gallis adeuntibus gemino littore patet; altero, quod angusta fronte Oceano nostro, & Orienti obtenditur: altero, quod productiore tractu ad Floridæ vsque confinia Austro obiacet. Istud latus portubus, atque ostiis fluminum frequens est, quibus commodè penetrari possit in regionis mediterranea, & hàc ferè Galli terras illas ineunt: illud verò, Franciæ nostræ obiectum littus, quoniam opposítu ingentis insulæ, quam Nouam Terram appellant, importuosum pænè est, ea regione nostrates non subeunt. Eius orbis vastissimā planitiem ingentissimi aluei, aquis copiosissimum flumen irrigat, directo limite ab vltimo pænè occasu ad ortum,

ortum, quoad angufto freto ad infulam Terræ Nouæ, ipfiúfque infulæ oppofitu, eius oftia in Auftrinum littus inflectantur. Ei fluuio gentile nomen eft *Sacqué*, Sanctum Laurentium Galli appellarunt; cuius caput ampliùs quingentis inde leucis indigenæ ab lacu in trecentas patente leucas repetunt. In hunc amnium principem alij amnes nobiles ab Aquilone influunt, nempe Saguenaiüm, Tergeminus amnis, feu tres amnes, fimul coëuntes, Algomequium, & cæteri non pauci. Saguenaij quingentarum, Tergemini quadringentarum leucarum nauigatio longè porrigitur in Boream. E montibus, ad ripam Auftrinam Saquéi amnis, tranfuerfi feruntur in Meridianum Oceani littus alij quoque fluuij celebres; vnde populis, atque illius tractus regionibus plerifque gentilia ducta funt nomina; fed eorum nonnullis fúi moris appellationes Franci pofteà indiderunt. Fluuij autem funt hi ad Auftrum conuerfi, Sanctus Ioannes, Pentegoëtius, Quinibequius, Choüacoetius, Norembega, quem poftremum amnem Champlænius

plænius eumdem ac Pentegoetium esse contendit. Populi trans Saquéum, Sanctúmve-Laurentium, versùs Aquilonem, non procul illius ostiis, sunt Canadij, & Excomminquij: longè verò ab his, eadem Boreali ripa, versùs occasum, è regione Floridæ, incolunt Algomeguij, atque Ochasteguij. Cis Sanctum-Laurentium, in Australi ora degunt item Canadij, ad ipsum magni amnis flexum, ab Euro in Austrum declinãtis. Post eos ad Occasum vergũt Souriquij, Acadiæ regionis incolæ: deinde ad Pentegoetium, seu Norembegam fluuium, Pentegoetij: ad horum dextram, Occasum spectantium, circa *Quebecum* arcem, Montagnetij: post Pentegoetios recto tractu Eteminquij, ad amnem Quinibequium: inde Almochiquij ad flumen Choüacoetium, latissimis campis diffusi: denique inter Floridam, & Sacquéum magnum amnem, Iroquij campestribus, montosisque locis latissimè habitant. Reliquos Nouæ Franciæ populos multos, præsertim trans magnum Sacquéum amnem, Aquilonares, Galli nostrates non nisi

nisi ex auditione norunt. Ex notis autem, amicos, ac pæne Socios habent Souriquios, Eteminquois, Montagnetios, Almochiquios, Algomequios, & Ochasteguios: istis capitales hostes Iroquios, hostili quoque in se animo experiuntur, eo maximè nomine, quòd Iroquiis Galli cum ipsorum hostibus bellum intulerint. Horum quidem populorum soli agriculturam, inscienter tamen, exercent Almochiquij, Iroquij, & Ochasteguij, miliumque Indicum, & fabam Brasilicam serunt.

PROMONTORIA celebria Franciam Nouam ineuntibus Meridiano littore occurrunt, Britonicum, ad ipsa ostia magni amnis, hoc est Sancti Laurentij; ab hoc deinde Heuæum, Arietinum, Sabulosum, Bifidum, Sanctus Ludouicus, Album, Sancta Helena. Eamdem oram à Promontorio Britonico legentibus obuij fiunt portus, Campsæus, Sesambræus, Regius, Pulcher. Mediterranea verò per Sacquéum amnen, & Canadiæ fines subire volentibus, præteruehenda sunt, Britonicum, ad ostia eiusdem fluuij; Sanctus-

Sanctus-Laurentius; Episcopium, Chatæum, & alia nonnulla promontoria: Tadoussacus denique portus ad Saguenaij fluminis ostia Sacquéum ineuntis.

Porrò in tam immenso terrarum ambitu, frequentibus expeditionibus, annis ampliùs centum, Franci domicilia omnino quinque constituerunt, quorum primum posuit Iacobus Quartierus posteriore sua nauigatione, non ad *Sanctæ Crucis*, quæ nunc est, importuosas angustias, & cautes: sed in iis pænè vestigiis vbi nunc est Quebecum, Sancta Cruce quindenis leucis citerius. Alterum Petrus du Gas, dominus de Monts, anno quarto supra millesimum sexcentesimum erexit, in angusta insula, inter Eteminquois, in Australi propemodum littore: cui domicilio ac insulæ nomen *Sancta Crux* indidit. Idem eodem anno, in quasi peninsula, oræ Acadicæ, ad Regium Portum, eiusdem nominis exiguam arcem fossa & aggere munitam exstruxit. Portus Regius, & portui cognominis arx, sunt in ea, quam Franciam *Baïam* vocant, centum quinquaginta leucis à Campsæo promontorio,

montoric, leucas octo intra continentem. *Baïa* ſcilicet Francis, ſicut Hiſpanis, eſt amplior terræ ſinus ad oram maris, aut fluminis maioris, angulato orbiculatóve receſſu, influenti aquæ ad interiora continentis præbens aditum. In extremo Francico Sinu portus eſt octingentorum paſſuum oſtio peruius, duas leucas longus, vnam latus, duûm millium capax maiorum nauium, cui ab nobilitate *Regius Portus* nomen à Champlænio Franco eſt inditum. Tertiam ſedem quarto pòſt anno condidit dominus de Monts ad Quebecium cornu, in Auſtrali ripa Sacquéi amnis, è regione Aurelianæ inſulæ, in Montagnetiorum ſolo; quam arcem Champlænius, qui operi præfuit, Quebecum à ſoli nomine appellauit, & eodem pænè loco Sanctam Crucem Iacobi Quartieri arcem olim conditam fuiſſe obſeruauit. Quinti & vltimi Francici domicilij fundamenta Patres noſtri iaciebant, ad oſtium amnis Pentegoetij, cùm ab irrumpentibus Anglis opere prohibiti, atque in captiuitatem contra fas, & ius gentium abducti ſunt. Iis ad hunc modum

modum præmiſſis capitibus, quæ alioqui moratura erant inſtitutam rerum narrationem, ad ſuſceptam à Patribus noſtris Canadicam expeditionem ſtylum conferamus.

Potrincourtius Regij Portus caſtellum à domino de Monts ſibi dono datum, eo ipſo tempore, quo condebatur, ab Henrico Quarto petiuerat, eo iure, quo optimo, ſibi aſſeri, vindicaríque? ac eius non modò vindicias, ſed nexum etiam impetrauerat. Secundùm quod ius arcis, & imperij prætereà certis finibus in Noua Francia Potrincourtio attributi, Rex Patri Cotono ſignificat, velle ſe vti Sociorum opera in Barbaris illis ad Chriſtum adiungendis; proinde ſcriberet ad Generalem Societatis Præpoſitum ſuo nomine, vti deſignarentur Patres in eam rem, quos primo quoque tempore illuc mittendos ipſe Rex ad ſe accerſeret, annuis duûm millium Librarum vectigalibus illi Miſſioni attributis. Annus huius ſæculi octauus agebatur, cùm Rex ita de Canadicis rebus decerneret, cuius tamen cogitationes grauioribus negotiis aliò

ſe

ſe uocantibus, eius quoque interueniente obitu, ſed eorum maximè negligentia, qui Regio nomine Canadicam prouinciam adminiſtrabant, noſtrorum profectio in tertium pòſt annum eſt dilata. Siue autem caſu quopiam, ſiue hominum conſilio, eam proferri trienni toto contigit, cùm iam in procinctu noſtri eſſent; obortæ tamen ſubitò ſunt eæ difficultates, quibus planum fieret, Cacodæmoni eſſe inuiſa noſtrorum in ea profectione conſilia. Regina quingentos aureos nummos, ex defuncti Regis decreto numerauerat: Domina *de Vernueil*, *de Sourdis*, *de Guercheuille*, alia ſacrum aræ inſtrumentum, alia linteam veſtem copioſam, alia peramplum viaticum munificè contribuerant: Pater Petrus Biardus, & Pater Enemundus Maſſeus eò deſtinati animis ingentibus ſe comparauerant, vela & ventos auidè præſtolantes. Status condictus dies vela faciendi eis conuenerat cum Biencourtio Potrincourtij filio, & Thoma Robinio, expeditionis ducibus, ad octauum calendas Nouembris anni decimi ſupra ſexcenteſimum; ſed cùm eo die adfuiſſent,

adfuiſſent, nauigium ſarciebatur, & oſcitanter quidem, in continenti; tantum aberat, vt idoneo commeatu & nauigationis, & Canadicæ familiæ inſtructum eſſet. Inſtaurandæ naui ſuas operas, materiamque locauerant Caluiniani duo, & quia Biencourtio ac Robinio ad operarum mercedem deerant facultates, Caluiniani mercatores certam nautici fructus partem pacti ſibi erant, eóque nomine, pro dominis in ea naue gerere poſſe ſibi videbantur Ieſuitis igitur locum in nauigio non futurum palam, & aſſeueranter edicunt, aut ſi futurum ſit, ab illius operis redemtura, & cætera omni pactione ſe iamiam diſcedere: qua de ſententia nec ipſius Reginæ auctoritas, ab Domino *de Cicoigne*, Dieppenſis vrbis regio Præſide, grauiter, ſeuereque denunciata, Caluini aſſeclas non potuit dimouere. Deſperata res planè videbatur, quòd hæc vna modò nauis in Nouam Franciam anno illo adornaretur; & non paterentur duo illi Caluiniani vlla ſe ratione demitigari: quæ noſtra deſtitutio Dominam Guercheuillæam, religioſiſſimam,

ſiſſimam, & ingentis animi feminam, acriter pupugit; ſed ea qua eſt ſollertia, confeſtim ad manum habuit rationem, qua non iam vt vectores nos, ſed vt partiarios, excluſis inhumanis Hæreticis, in nauem induceret. Quattuor igitur millium Librarum ſtipem de principibus viris ac feminis ex Aula, paucis diebus, corrogat, quantum erat opus ad nauem inſtruendam; eaque collata ſumma, Caluinianos illos duos nautica ſocietate deiicit, ſimulque idoneam ſortem conſtituit, vnde Canadicæ negotiationis præfecti perpetuam quotannis penſionem noſtræ Miſſioni penderent. Sublatis itaque, illius feminæ induſtria, quæ nos morabantur impedimentis, ternis ferè menſibus adornandæ naui conſumtis, huius tandem ſæculi anno vndecimo, ante diem ſextum calendas Februarias, è littore Dieppenſi, Deo duce, ſoluimus, totóque quadrimeſtri nauigantes Campſæum in portum, Auſtralis littoris Nouæ Franciæ, appulſi ſumus; inde centum viginti leucarum vel maritima, vel terreſtri via Portum Regium lætantes iniuimus.

mus. Quæ ſollemnia ſunt Societatis hominibus in eo nautico curſu pietatis, demiſſionis, humanitatis erga omne hominum genus, hæe tantò minùs ab noſtris omiſſa ſunt, quòd ingentis momenti expeditio inſtituebatur, & præter Caluinianos nonnullos, iis præfectis vel ſociis rei nauticæ vtebamur, quos, noſtræ conſuetudinis ratione, omnino oportebat de Societatis Inſtituto rectiùs, quàm imbuti acceſſerant, imbui. Appellentibus nobis ad illius orbis littora nauigium, factus eſt obuiam Champlænius, cum cætera virtute, tum ſeptenni iam illius maris nauigatione clarus, quem ſummo noſtro ſtupore ſpectauimus aduerſum glaciatas aquæ moles, ingentibus terræ collibus magnitudine pares, maximis animis, ac ſingulari induſtria & arte decertantem, interque illa pericula fortiter enauigantem. De Sancto-Laurentio, amne Canadienſium maximo, ſcribit idem Camplænius in nauigationum commentariis, eius ſummas aquas tribus totis in imum vlnis conglaciari Ianuario, & inſequentibus menſibus duobus ab oſtio
ſurſum

ſurſum verſùs, centum leucarum itinere, nec vltrà procedere rigorem aquæ, cum tamen nulla pars fluminis, directo alueo ab occaſu in ortum manantis, ſit Aquilonibus altera propior, aut montibus ad apricationem tectior. Addit etiam, ineunte Aprili, ſoluta glaciei tanta vi, Sancti-Laurenti laxiſſimum oſtium congelatis molibus pæne obſtrui, quas ait in altum mare longiùs prouectas, doudenis diebus, quotannis ferè liquari.

APPVLSVS noſtrorum ad Francicum Sinum, Portumque Regium, in ante diem ſeptimum calendas Quintiles, eumdemque Pentecoſtes ſacrum feliciſſimo planè omine incidit. Nihil Potrincourtio accidere poterat allato commeatu opportunius, ſi tamen is amplus eſſet, vt quem rei anguſtiæ coegerant, Barbaris partem familiæ alendam diuidere. Vt ne autem inſtructiores à commeatu veniremus, fecerat tum nauigij, ſexaginta dumtaxat doliorum, breuitas; tum plus inſtrumenti piſcatorij, quàm cibariorum in nauem immiſſum; tum deniq; ab tricenis ſenis capitibus, quot vehebamur, grauior

grauior in nauticam penum illata ſolido quadrimeſtri labes. Quamobrem Potrincourtio ſexaginta hominum contubernio, tenuiſſima re domeſtica, iam eum pæne ipſis initiis opprimente, maturè prouidendum fuit, ne Portus Regij penuaria cella in ſequentem hiemem exhauſta relinqueretur. Cuius procurationis, vt familiæ patrem decuit, ſumto ſibi onere, ipſe in Galliam traiecturus, de Porturegienſi multitudine pæne quadrageſimus medio Iulio ſoluit, exeuntéque Auguſto Galliæ littori appulſus eſt, relicto Biencourtio filio, cum reliqua cohorte, qui Porturegienſi arci præſideret.

Nostris interea, quod ſuarum partium eſſet, enixè ſatagentibus, cordi erat in primis popularis linguæ cognitio, quam Galli leuiter modò delibatam, ſi vnum exciperes, tradere præceptis, vſúve docere non poterant; vt vna dumtaxat reliqua eſſet ratio eius ab ſtupidis indigenis, non inſtitutione, ſed aſſidua conſuetudine tandem exprimendæ. His itaque, muneribus, comitate, atque omni

omni officij genere conciliandis cùm noſtri nihil non tentaſſent, parum aut nihil permouerunt. Enimuerò, præterquam quod minimè idoneis ad diſciplinam magiſtris vtebantur, à quibus nihil expromeres, niſi afflueter antè ſaginato aqualiculo, & quos moræ, vel non diuturnæ, impatientiſſimos idemtidem abs te abalienaret, auelleretque ſtudioſa cuiuſque rei percontatio: ipſa quoque linguæ conditio, idoneorum, ad res etiam vulgatiſſimas, vocabulorum indigentiſſimæ, noſtrorum incenſa ſtudia deſtituit, & animos grauiter afflixit. Rerum ſcilicet, quæ ſub aſpectum, tactum, & reliquos ſenſus cadunt, ex Barbarorum reſponſis nomenclatio vtcumque deprehendebatur: ſed earum quæ ſenſuum vim fugiunt, ſumma eſt apud eam gentem appellationum penuria, & alta quoque rerum ignoratio. Poſterioris autem generis deſperata diſciplina, cum neque priorem Barbari aut poſſent, aut vellent tradere; vna reliqua ſpes erat in adoleſcente Gallo, vernaculæ linguæ bene perito, eximia humanitate, & comitate,

comitate, quem etiam Pater Biardus non vulgari beneficio ſibi demeruerat. Is erat Pontgrauæus, Pontgrauæi filius, egregij viri ſuperioribus annis cum Champlænio vices Domini de Monts in Francia Noua gerentis; quem adoleſcentem, decem & octo leucis Regio portu non longiùs, hiemare parantem, ad amnem Sancti Ioannis, ſumma ipſius voluntate, nullius incommodo, noſtri eius inſtitutione Canȧdicum idioma erudiēdi adire cuperent. Verumtamen Biencourtius eius profectionis conſultus, ac rogatus etiam à noſtris, vt, eius bona venia, proficere per Pontgrauæum in peregrino idiomate ſibi liceret, cuius ignoratione, ſuæ nauigationis in Nouam Franciam fructu penitus exciderent: quòd ea communicatio cum Pontgrauæo nouarum rerum ſupicionem moueret Biencourtio, nihil impetrarunt. Tantiſper ergo noſtris has difficultates æquo animo tolerantibus, dum qua ſe aperiret via ſuo inſtituto conuenientior, Deus materiam non procul quæſitam ſubiecit, de grauiter ægroto Henrico Membertouio,

touio, Sagamo, bene merendi; & corporis, & animi eius diligenter curanda ſalute. SAGAMO apud eam gentem cuiuſque populi præſes appellatur: Sagamon verò agebat inter Souriquios, in Acadia, Membertouius, ad Aquilonare latus Porturegienſis caſtelli, ad Sancti Ioannis flumen. Cùm tamen dyſenteria cœpit tentari, degebat in *Baïa Mariana*, vt vocant, hoc eſt, in Mariano Sinu, Portum Regium inter, Meridianumque littus, vnde aſportari ſe iuſſerat in arcem, vt medicorum noſtrorum curatione vteretur. Anguſta ſua cellula eum noſtri exceperunt, diebuſque non paucis, abſente ipſius coniuge, ac filia, diu noctuque, in grauiſſimo ſordidi morbi fœtore, pro aſſiduiſſimis, & maximè ſollicitis miniſtris ei libentiſſimè operam ſuam nauauere. Is vbi Confeſſione fuerat expiatus, Sacróque inunctus oleo, de ſepultura ſua egit cum Biencourtio, ſeque humari velle ait in maiorum ſuo ſepulcro. Biencourtius, qui tanti rem eſſe non putaret, facilè aſſentiebatur; auditiſque Patris Biardi contra ſuam ſententiam ration-

rationibus, occurri poſſe incommodis cenſebat, ſi ſepulcrum illud ritu Chriſtiano luſtraretur; quæ Biencourtij opinio Membertouium tantò conſtantiorem in ſuo decreto cùm faceret, Pater Biardus neque id ſe illis aſſenſurum confirmauit, & cur non aſſentiretur oſtendit. Non dubium erat, quin ſi Sagamus in conſilio perſtaret, eiuſque adſtipulator fieri pergeret Biencourtius, offenſionis atque turbarum inde quidpiam oriretur: ſed huic malo Diuina occurrit prouidentia; poſtridie ſiquidem Membertouius ſua ſponte poſtulauit commune Chriſtianorum cœmeterium, qua & in ſententia mortem obiit; vti ſcilicet hoc ſuo facto fidem ſuam omnibus Chriſtianis ac Barbaris teſtatam relinqueret, ſuffragiorumque Eccleſiæ fieret particeps. Magnus omnino vir fuit hic Sagamus, non ſuorum magis, quàm noſtrorum iudicio, cuius eximiam indolem ſupra vulgare Canadiorum ingenium longè ideo extuliſſe viſus eſt Deus optimus, vt hunc ſibi iuſtas eius gentis primitias legeret. Ex octogenis ferè Nouo-Francis, quos ab

ab ineunte Iunio anni ſexcenteſimi decimi, nulla planè imbutos catecheſi, temere Baptiſmo impertierat Ioſſæus neſcio quis, ſui muneris parum intelligens ſacerdos, vnus dumtaxat Membertouius, pro eo quantum ſuos omnes populares ſagacitate & prudentia longo interuallo anteibat, ſollerter diſpexerat, quanti eſſet, Chriſtianum non cenſeri quidem, ſed reipſa idoneis eo nomine præditum moribus viuere. Et certè reliquis omnibus de illo octogenario belluinum à Baptiſmo viuendi morem perpetuò retinentibus, hic ſolus vt Chriſtiano dignum erat, in multa etiam ignorantia, priuſquam eò noſtri adueniſſent, vitam cum laude traduxit. Primus omnium de Nouo-Francis ſalutaribus aſperſus aquis, earum vim potentiſſimam ita ſcilicet viſus eſt combibiſſe, vt ei nihil longius eſſet quā vt eos nācíſceretur magiſtros, quorum diſciplina Chriſtianis inſtitutis eò vſque inſtrueretur, dum idoneus fieret, qui ſuos inter populares Apoſtolicum ageret doctorem. Ardentis huius deſiderij locupletes teſtes noſtri, has voces

eius

eius ex ore ſæpenumerò exceperunt: Per Deum immortalem, date operam Patres, noſtrum vt idioma breui perdiſcatis, vti vobis doctoribus vſus, ſicuti vos eſtis, ego quoque concionator, & docendi magiſter euadā, noſtráque coniuncta opera Nouo-Francorū gens vniuerſa ad Chriſtum traducatur. Hunc virum, vix quindecim menſibus, ex quo in Chriſtianorum numerum venerat, ſuperſtitem, paucis diebus noſtra inſtitutione informatum, multæ tamen verè Chriſtiani ac pij animi virtutes illuſtrem fecerant; quam ſcilicet tam vberem frugem ſingulares probæ indolis dotes in eo nuper, patriis etiam moribus viuente, præſagierant. Omnium prouincialium teſtimonio, quotquot multis antè ſæculis floruerant, Sagamos hic vnus animi robore, muneris militaris ſcientia, clientelarum multitudine, frequentiáque, potentia, & glorioſi nominis claritudine inter ſuos, atque ipſos hoſtes facilè ſuperauit. Quem celebritatis ſplendorem perpetuum non potuit, etiam inter Barbaros, nulla vllius rei doctrina imbutos, conſequi,

confequi, nifi ex certa fama, adeóque etiam notitia eximiæ in eo vigentis æquitatis, atque temperantiæ. De temperantia quidem eius, vt petereà nihil afferri poffit, luculentum fanè fuit, fibi magnoperè moderantis hominis, documentum, perpetua in Membertouio monogamia, quo in genere folitarium verè phœnicem Nouo-Francia eum adhuc agnouit. Quod enim reliqui omnes indigenæ, fed Sagami præfertim, ex vxorum multitudine ftirpis numerofam feriem expetunt fummoperè, atque fperant, fuæ vtique potentiæ fingulare columen ac firmamentum; id vti more gentis vfurparet, adduci numquam potuit Membertouius, quòd altiore quadam, fupra vulgus Sagamorum, fapientia perfpiceret, grauiora inter difcordes vxores, & earum liberos fimultatum, fub eodem tecto, detrimenta exiftere, quàm emolumenta opum, & neutiquam confentientis potentiæ. Sollemne eft illi genti, ex fuperftitiofo ritu, quod genus omnes habent præcipuum, demortuorum neminem fuo vnquam nomine appellare, fed aduenti-

aduentitium cuiuis, ex re nata, indere, quo cum perpetuo inter commemorandum denotent: quo ex more Henricum Membertouium ab virtutibus bellicis nuper clarissimum, congruenti eius laudibus nomenclatione, Magnum Imperatorem, suo idiomate, nuncuparunt.

POTRINCOVRTIVS Biencourtij pater, in Galliam mense Iulio nauigarat, commeatus summittendi gratia, cuius erant magnæ angustiæ in Porturegiensi familia, Octobri mense insequente, cibariorum tamen nihil è Gallia missum erat; idcirco Biencourtius ad Almochiquios, Choüacoetij fluminis accolas, Indici milij copiis abundantes, nauigationem, comite Patre Biardo, instituit, Gallicarum mercium permutatione ad hibernam aliquam annonam frumentaturus. Sed quòd ex itinere ad Sancti Ioannis flumen, trans Francicum Sinum diuerterat, vt ex adolescente Pontgrauæo, reliquisque Maclouiensibus quintas exigeret Canadicæ negotiationis, diutiùs eum morantibus subortis cum ea familia discordiis, tempore frumentationis pæne exclusus

exclufus eft, ad quam deinde cùm eft reuerfus, Barbarorum delufus fraude, qui fpem frumentariæ permutationis fecerant, vacuus in Portum Regium renauigauit. In ea excurfione feliciter obtigit Patri Biardo, vt Pontgrauæo conciliaret Biencourtium, ficuti nuper Potrincourtium eidem infenfum placauerat, & vt Merueillæo item Maclouienfi, de falute, ob nefcio quas fufpiciones, periclitanti grauiter, eadem pacificationis opera, vitam aflereret; quo fuo facto vtrumque fibi magnopere deuinxit. Noftro Sacerdoti demeritos effe beneficiis homines huiufmodi, cum ob cætera multa, tum ob id in primis opportunè accidebat, quòd eorum opera fideli, ac vtili effet vfurus in difciplina Canadicæ linguæ, quam Pontgrauæus callebat egregiè, fi dies aliquot vnà viuere, aut certè frequentiùs congredi liceret. Id certè, vt Pater Biardus nō expeteret, quod expetebat, ipfi vltrò ambiebant, delato ei perhumaniter fuo contubernio; quibus in præfentia Pater egit gratias, habuitque, rogatis tamen, vt fibi hanc

benig-

benignitatem, in id tempus reſeruarent, quo bene vti fas eſſet; tunc enim haud decere Biencourtium, in periculoſa præſertim nauigatione, ab ſe deſeri. Biencourtio deinde redeunti ex irrita illa Quinibequienſi frumentatione, quam modò indicauimus, cùm ad Pentegoetium amnem, & Sanctæ Crucis inſulam ventum eſſet, ſuadere conatus eſt, immo ſupplex fuit Pater Biardus, vt ſe inde, loco ex propinquo, ad Pontgrauæum dimitteret, Canadici catechiſmi contexendi cauſa, quod inter eos antè conuenerat. Huic poſtulationi, licet æquiſſimæ, is cuius nihil planè intererat, non niſi eis conditionibus aſſenſus eſt, quæ & iniquiſſimæ, & nequaquam in poteſtate Patris eſſent. Quamobrem facultate deiectus idiomatis vernaculi condiſcendi, ad otioſam pæne vitam in arce degendam adactus eſt, ingenti ſua moleſtia. Nouembri exeunte, iam ferme exauſto penu, nulli nuncij afferebantur è Gallia; & quod reliquum eſſe poterat ab venatione ſubſidium, niuibus obſitū ſolum intercipiebat; vt ex parſimonia petendum eſſet

eſſet vectigal, quò plures in dies annona ſufficeret. Demenſum igitur cuiuſlibet è familia, in quamque hebdomadam, ad denas panis vncias, lardi ſelibram, piſi aut fabæ ternas ſcutellas, & prunorum vnam denique redierat. Atque tametſi familia vniuerſa eo commeatu, quem noſtrum è Gallia importaueramus, vitam tolerabat, nihil nobis liberaliùs, quàm cuiuis de calonibus eo tempore indultum eſt, neque vt indulgeretur, optauimus, quamquam nebulo quidam, ſcripto in Gallia edito, non eſt veritus multa ſecus per ſummam impudentiam & calumniam diſſeminare. Ad nonum calendas Februarias, anni ſexcenteſimi duodecimi, tenuerunt cibariorum anguſtiæ, quem ad diem in Portum Regium inuecta eſt nauis cum mediocri admodum annona, Dominæ Guercheuillææ ſumtibus emta, & tranſmiſſa. Mille aureos nummos, ex pacto ſocietatis cum Robinio & Patribus Canadienſibus initæ, contributos hæc pia matrona numerauerat Roberto du Thet, fratri noſtro, coemendis tranſmittendiſque Porturegienſi contubernio cibariis;

cibariis; ſed eorum quadringentis fratrem noſtrum, non ſatis cautum depoſiti cuſtodem, Potrincourtius oblata ſuæ ſyngraphæ cautione, confeſtim emunxit; ſicque res tota rediit ad ſexcentos, vnde annona nobis exigua conflaretur. Sed neque tot aureorum cibaria in nauem illata ſunt, nam Potrincourtij naualis adminiſter partem coemti frumenti auertit in Gallia, & eorum quæ aduecta erant, Porturegienſi Societati quantum collibuit, nec amplius, reddidit. Noſter Gilbertus du Thet, cuius in oculis horum pleraque commiſſa erant, poſteà quam vidit, ab eo qui annonæ tranſuehendæ præfuerat, nullas acceptorum rationes referri, aſſumto Patre Biardo, apud Biencourtium egit modeſtè, vti ab eo, qui mandato parentis eius, pro magiſtro in naui geſſerat, acceptorum ratio repoſceretur: intereſſe ſiquidem nauticorum omnium ſociorum, vt conſtaret, quantū à ſingulis expenſum acceptūque eſſet. Biencourtius quidem & tum, & deinde ſæpius eſt profeſſus, nihil moderatiùs, nihil æquiùs poſtulari à quoquam potuiſſe: nihilo

nihilo tamen minùs, quaſi à noſtro atrociter inſimularetur Simon Imbertus, cuius fides in eo negotio deſiderabatur; ita illius poſtulata iſti de pinxit, vt eum nobis infenſiſſimum faceret. Imbertus ergo vt Biencourtium ſibi conciliatum à nobis abalienaret, ſeque referendæ rationis neceſſitate abſolueret, malignè interpretatus conſilium Dominæ Guercheuillææ, quæ paciſcendæ ſocietatis cum Robinio anſam captauerat, vt Miſſionis noſtræ rebus tantò certiùs caueret; fraudulenter cauillatus eſt, per cauſam eius ſocietatis intendi machinā, qua Biencourtiorum nomē Porturegienſi arce, atque vniuerſa Noua Francia detruderetur. Ex hac calumnia illæ Biencourtij ſimultates exſtiterunt, quibus factum eſt, vt noſtrorum opera Nouo-francis populis, quin & ipſis quoque Gallis nihilo ferè quam iſti minùs egentibus inſtitutione, deinceps eſſet inutilis. Calumniatoris mendacia facile fuit noſtris diluere, & ſemel, iterum, ac tertiò tam apertè ac validè apud Biencourtium, audiente vniuerſo contubernio, diluerunt;

runt; vt poſtrema refuratione ad infantiam adactus Imbertus eò deueniret, vt excuſandæ noxæ gratia profiteri non vereretur, ſibi largiter temulento illas aduerſum nos calumnias excidiſſe. Biencourtium acriter pupugerat nuncius, quo afferebatur, etiam conſcio parente ſuo Potrincourtio, vniuerſæ Nouæ Franciæ ius imperiumque à maximo amne Sacquéo ad Floridam, Portu Regio demto, *Guercheuillææ* Regio diplomate eſſe cōceſſum eidémq; à Domino de Monts, quidquid Henrici Quarti beneficio nuper in eadem ora poſſediſſet, id omne tabulis publicè conſignatis eſſe tranſcriptum. Atque, vt non putaret, hæc nobis auctoribus geſta eſſe, perinde tamen poſteà in nos affectus fuit, quaſi crediſſet. Guercheuillææ quidem mens, fuit huius principatus ſui reuerentia, velut potenti freno iniecto, Biencourtiorum vtrumque, patrem & filium, fidei hactenus in nos parum ſinceræ, animique minus grati, ſuo in officio continere; nihil autem de Porturegienſi iure ipſis detrahere. Sed ſui nimio plus amantes homines

ines alienam in re propria cautionem, ſuam iniuriam interpretabantur: quòd tamen res iis eſſet anguſta domi, nec viderent vnde commodiùs cella Porturegienſis inſtrui poſſet, quàm à Guercheuillæa in gratiam noſtrorum Patrum, ne hac annona exciderent, ſuum dolorem taciti concoquebant. Noſtrorum facillima fuit apud Biencourtium purgatio, quam cum accepiſſet in præſentia, reconciliatis animis Patres ad inſtitutum Canadienſis idiomatis condiſcendi magnis animis reuerſi ſunt, partitis inter ſe prouinciis, vt Pater Maſſæus ad Ludouicum Membertouium, Henrici vita functi filium, eius rei cauſa demigraret; Pater Biardus magiſtrum eius linguæ domi Barbarum ſibi adhiberet. Patri Maſſæo ad Sancti Ioannis flumen apud hoſpitem, cum adoleſcente Gallo ſocio degenti, ex diuturna inedia, & Nomadicæ vitæ continentibus vexationibus, accidit grauis ægrotatio, qua tantum non confectus ad vltima delaberetur, inter quem morbum Membertouio cum hoſpite Patre accidit ridicula planè, ac Canadico ingenio digna

digna ſermocinatio. Ad decumbentem ſcilicet Patrem is adiit, vt quidem eius vultus præferebat, Patris acerbo caſu valdè ſollicitus ac mœrens, quem in hæc verba compellauit. Audi me, Pater, moreris omnino, vt ego quidem auguror: ſcribe igitur ad Biencourtium, itemque ad tuum fratrem, te à nobis nequaquam trucidatum occubuiſſe, ſed morbo conſumtum, ne qua in nobis tui obitus noxa reſideat. Cui contrà retulit Pater Maſſæus: Non committam, vt quod mones, imprudenter ad meos ſcribam: ne tu ex mea imprudentia factus audacior, ſecuriorque violentas manus afferas, nihilò tamen minùs innocentiæ testes meas litteras apud te habeas, quæ te noxa eximant. Inexſpectato, & arguto reſponſo perculſus Barbarus, quaſi ex alto ſopore mox ad ſe rediit, atque renidenti ore, ait: Ieſum igitur tuis precibus tibi propitium facito, vt te periculo mortis eruat, ne quis in nos tui occaſus culpam conferat. Illud ipſum curo, inquit, Pater, deſine eſſe ſollicitus, nec enim me hic morbus exhauriet. In Porture-

gienſi

gienſi quiete Pater Biardus interea doctore Barbaro vtebatur ad condiſcendam barbariem, quæ ſe idoneum Euangelij præconem in rudi admodum gente præſtaret: cui doctori quamdiu habuit vnde menſam inſterneret, eius facili, vtilíque opera profecit, ſed diſcendi docendíque curſum poſt aliquot hebdomadas inhibuit penus inopia. Cuius anguſtiis quoq; prohibiti ſunt noſtri, ne quattuor Barbaros, quos Pater Biardus & Biencourtius in maritimo diſcrimine, ipſis Barbaris ratum votum habētibus, futuros Chriſtianos vouerant, ſi è præſenti naufragio incolumes euaderent. Erepti periculo cum ad Regium Portum appuliſſent nauem, non fuit in cella vnde alerentur Barbari, quoad idonea Catecheſi eſſent imbuti, qua deſtitutione affectis nobis rei bene gerendæ occaſio periit, nec poſtea rediit.

In Nouembrem eius ſæculi annus duodecimus iam proceſſerat, cùm exigua cibaria ſuperiore Februario allata, aut abſumta penitus, aut tenuiſſimis arcta reliquiis Biencourtium valdè anxium habe-

habebant: ſed eò maximè, quòd ex Galliis nauis nulla veniebat. Noſtris, poſteriore Februarij menſis commeatu, ſummiſſa fuerant priuatim quaterna puri tritici dolia, vnumque hordei, quæ in futurum ſibi ſepoſuerant; quam annonam, acciſis communibus contubernij rebus, conferendam in medium rati, Biencourtio eam permiſerunt, vt in quotidianos familiæ totius vſus diuideret, ipſoſque in diurno demenſo cum cæteris domeſticis æquaret. Eo ſubſidio ad tempus ſubleuatæ ſunt publicæ neceſſitates, ſed in tota hiberna multitudine, tametſi non numeroſæ, tenuius id fuit vectigal, quàm pro ſoli conditione, nullam frumentationis, incertam venatus, piſcatuſque ſpem offerentis. Vt autem dierum tempeſtiuitas omnis adeſſet ad piſcatum, locorumque opportunitas: aberat tamen neceſſarium ad hanc operam piſcatorij lembi inſtrumentum. Cæteris igitur contubernalibus hiberna ſolatia ex luculento foco ſegniter capeſſentibus, quaſi oblitis ſuam penuriam, noſtri appellunt ſtudium, operamque ab[1] lintrem

[1] Rectius "ad."

trem fabricandam. Eis ad eiuſmodi opus accinctis, ſuſpicere, demirari vniuerſum contubernium, quid moliantur homines à fabrili arte, ab armis fabrilibus, à materia tam imparati: apud focum de tam nouo inſtituto multa verba facere, ſubitarios Argonautas dicteriis figere: ſed noſtri ab opere neutiquam diſcedere, rem vrgere. Medio Martio, ſtupentibus ſuis irriſoribus, noſtri lintrem in aquam deducunt, fluminum ac maris ipſius patientem, nec verentur adoleſcente famulo atque alio contubernalium comitibus, aduerſo flumine, Sinum Francicum influente, in ſiluas ad glandem Chiquebiamque radicem legendam contendere. *Chiquebi* radix eſt illius oræ præcipua, noſtris tuberibus haud abſimilis, ſed veſcentibus iucundior ac vtilior, cuius multiplices bulbi, tenui filo catenati, ſub ſumma terra naſcuntur. Sed omnia eius radicis cubilia iam à peritis locorum Barbaris delibata noſtri leguli deprehendebant, vt multa indagine, quilibet eorum eius cibi vnum diarium vix ſibi quæreret. Ab hac

glandaria,

glandaria, bulbariaque meſſe, quandoquidem eius leue fuit momētum, *ad Eplani* piſcatum ſtudia conuertentes, altiùs verſùm amnis caput nauigium promouent. *Eplanus*, ſeu *Epelanus*, eſt piſciculus Trichiæ Rothomagenſis magnitudine, hoc eſt eius, quem *Sardinam* vulgus appellat, qui mari egreſſus ineunte Aprili, magnis agminibus dulcis aquæ riuos ſubit, vbi fundendis ouis feturæ operam det, cuius ingens eſt copia, quattuor leucis à Porturegienſi ſtatione, frequentibus riuorū alueis. Eplanici piſcatus laborem excepit Halecis, ac cæterorum ſeu fluuiatilis ſeu marini generis piſcium præda, prout cuiuſque captandi ſe dabat & tempeſtas, & locus idoneus, ad Maïum vſque menſem; ſed contrà quàm maximè omnium vellent, noſtri piſcatores, Euangelij vel hamo, vel reti capiebant homines, in longè ampliſſimo Canadiorum Oceano, non niſi pauciſſimos.

INTEREA tēporis in Gallia Reginæ auctoritas interponebatur, vt primo quoque tēpore Porturegiēſi ſeruitute liberaremur,

remur, nobis vti liceret, in quolilibet Nouæ Franciæ tractu, aut patrium idioma perdiſcere, aut quod iam didiciſſemus noſtro iure, nullius exſpecta venia, inter Barbaros exercere. In eam rem igitur Regio diplomate inſtructi Sociorum duo, Pater Quintinus, & qui antè in Galliam renauigarat è Portu Regio, Gilbertus du Thet Nouo-Frācicum littus, anno ſexcenteſimo decimo tertio, medio Maïo incolumes lætique tenuerunt. Diplomate cauebatur, vti liceret nobis nouū domiciliū commodo loco ædificare, ac idoneam familiam domicilio tuendo habere, ad cuius inſtructum annua tricenûm capitum cibaria, equi prætereà, capræ, ac cætera id genus largiter ſummiſſa erant. Ad vim quoque propulſandam inſtrumenti bellici, & commeatus nonnihil, militaria item quattuor tabernacula, quibus tegeremur, dum muri aſſurgerent nouæ domus, Reginæ beneficentia acceſſerant. Sauſſeius militari titulo imperioque domeſticæ cohorti, domicilio ædificando, eidemque exſtructo, ac munito præfuturus erat, vti

nihil

nihil deeſſet ad ingruẽtes caſus, quin ſedes familiáque omnis ſarta tectaque conſiſteret. His in Regium Portum appellentibus, quini tantum de toto contubernio aderamus, abſente inter cæteros Biencourtio, cuius vices obeunti Heberto cùm Reginæ litteræ lectæ fuiſſent, quibus dimitti iubebamur, noſtras nobis licuit colligere ſarcinas, quibus collectis poſt biduũ Porturegienſi ſtatione, ad nouas ſedes collocandas in Norembegenſi regione ſoluimus. *Kadeſquitum*, Norembegæ oræ portus, nautis edicebatur ex pacto, vt eò nauigium appellerent, vnde vniuerſa familia exſcenſionem faceret, futuri domicilij locum auſpicatò captura in proximis collibus; ſed cùm in propiore portu hæſiſſent, cui à Sancto Saluatore nomen, ex fauſto euentu, indidimus, aſſerebant ſe pactam fidem abunde exſoluiſſe, neque longiùs curſum prouecturos. Inter eam contentionem ſermo incidit cum indigenis Barbaris, quibus ſuam oram mirificè præ Kadeſquito collaudantibus, & ad eam ſedem deligendam magnoperè hortantibus,

tantibus, eius explorandæ cupido nobis inceſſit; qua explorata, impenſéque probata ab omnibus, totius multitudinis eò incubuit animus, vt opportuno in colle area excitando ædificio deſignaretur. Loco itaque inaugurando Crux erigitur, ſolum exſtruendis ædibus deſcribitur, iaciendis fundamentis terra effoditur, eodem nomine, quo ſubiectus portus, naſcens tenuibus exordiis domus Sanctus Saluator appellatur. Sauſſeïo cohortis Duci ruſticæ rei tam acris cura principio inſederat, vt id vnum cogitaret, cætera negligeret omnia, exque nimio agriculturæ ſtudio, magnam familiæ partem ab opere fabrili ad ruſticum ſeuocaret. Mottæus Sauſſeïo Legatus, Ronſeræus Signifer, Ioubertus ordinum Inſtructor, cæterique de Cohorte primores erant in ea ſententia, omnibus reliquis poſthabitis curis, ædificandum eſſe domicilium, eóque conferendas vniuerſæ cohortis operas, quoad aduerſùm hoſtilē vim munitionibus cinctum, tutò habitari poſſet. Quamobrem ægerrimè ferebant, contubernalium pleroſque ab ædificando abductos

abductos arationibus ab Sausseïo adhiberi, apud quem vehementer instabant, vt omnium manus & studia in ædificationem, vtilius in præsentia vtique negotium, conuerteret; sed surdo canebatur. Ita variantibus procerum sententiis atque institutis, exoriebantur contentiones, cuiusmodi solent inter dissentiētes nasci, dum quod quisque optimum censet, id aliorum consiliis atque cœptis præuertendum putat: fiebatque vt altercationibus dies ab opera inanes traducerentur. Quam inertiam, & discordantium iudiciorum obstinationem, rei Christianæ cultuique Diuino in ea ora valdè infestam, Deus visus est improuiso infortunio voluisse multare.

ANGLI paucis abhinc annis Virginiam occuparunt, quam Ioannes Vezaranus Francisci I Gallorum Regis auspiciis exploratam, quingentesimo vicesimo tertio anno sub eius iurisdictionem redegerat. Eadem ipsa est continens inter Floridam Nouamque Franciam, quam tricesimo sexto, septimo, & octauo gradibus substratā, *Mocosæ* nomine? veteres designa-

designarunt, ducētenis quinquagenis leucis versùs Occasum ab Sancti Saluatoris statione dissitæ. Ex Ieutomo arce, quam egregiè munitam, & præsidiario milite instructam inibi octauo ab hinc anno habent, quotannis æstiuam nauigationem instituunt ad Peucoïtiarum insularum cetarias, piscariæ annonæ in futuram hiemem comparandæ. Eò cùm deueherentur huius anni æstate, inciderunt in eas cæli caligines, quæ huic mari densissimæ solent per eos menses incubare, in quibus dum incerti locorum diutius hærent, frequentibus eos trahentibus æstuariis, paullatim nostrū in littus delati sunt, haud procul portu Sancti Saluatoris. Inde Barbarorum imprudentia lapsorum indicio, qui eos pro fœderatis Gallis sumerent, didicerunt Gallicam nauem in proximo portu versari, atque illam quidem neque grandem, neque à numerosis epibatis, neq; ab æneis tormentis validè instructam. Eo nuncio nihil opportuniùs accidere poterat hominibus seminudis, & cibariorum copia exhaustis, quos præter hanc inopiam,

piam, inſita rapiendi cupiditas, & prædæ maioris opinio, quàm quanta ex direpto noſtro nauigio poterat cogi, ſua ſponte ad vim inferendā, etiam contra ius naturale ac gentium, accendebant. Arma igitur expediunt, paſſis velis, inſtructa acie, directo curſu in noſtrum portum inuehuntur. Quibus argumentis Barbarus ille, cuius maximè indicio fueramus proditi, cùm hoſtilem in nos Anglorum animum collegiſſet, tum ſuum errorem agnoſcere, & quod in nos deliquerat, quibus ſe crederet gratificari, multo deteſtari fletu, quem fletum deinde crebrò integrauit, cùm à nobis errati ſui veniam peteret, & à Barbaris ipſis popularibus, qui noſtrū caſum, ſuam iniuriam interpretati, ſæpe illi manus intentarunt. Nos interea ancipiti opinione ſuſpēſi, amicos an hoſtes cenſeremus, quos rectà in noſtrā ſtationem ſecundus ventus inferebat, euentum trepidi opperiebamur, cùm nauigij gubernator ſcapha vectus ad explorandum obuiam proceſſit, longo tamen circuitu, ne non eſſet receptui locus, maximè quòd is aduerſo, illi obſecun-

ſecundante vento vterentur. Sed explorato nihil fuit opus, claſſicum canentes inuehebantur, tela eatenus modò inhibentes, dũ ea ex propinquo liceret adiicere; atque ipſos nauis defenſores ſigillatim deſtinare. Quattuordecim grandioribus tormentis, catapultis verò maioris modi, *Moſquetos* vocant, ſexagenis, impetu facto in nauigium noſtrum, non ſublatis anchoris ad motũ inhabilem, decem modò propugnatoribus inſtructum, ærearum cannarum abſente libratore, non multæ operæ fuit illius, atque omnium noſtrûm expugnatio, quos in continente Sauſſæïus diſtinuerat. Gilbertus du Thet noſter propugnatorem in naui agebat, cùm ab hoſtibus funeſtarum glandium tempeſtas maximè ingrueret, qua in procella confoſſus letali plaga, chirurgi Angli Catholici multa licèt diligentia curatus, poſtridie Sacramentorum opportuno ſolatio adiutus, religioſa morte occubuit. Nos verò vniuerſi in poteſtatem Hæretici Angli veneramus, qui vt erat inſigniter verſutus, clam ſubducto ex Sauſſæij capſis Regio diplomate,

mate, cuius fide noſtræ coloniæ Nouo-Francicæ tota ratio nitebatur, vt ne prædatoris more, ſed æquo iure, nobiſcum agere videretur, Sauſſæïum vrgere inſtitit, vti probaret, cuius auctoritate coloniam in Canadiæ oras deduxiſſet. Sauſſæïus vbi Gallorū Regis voluntatem atque diploma laudauerat, quod ſe in ſcriniis luculentum habere diceret, allatis capſis, cuius claues adhuc ſeruauerat, iuſſus eſt illud expromere; ſed ad capſas vbi ventum eſt, cætera omnia integra, ſuiſq́ue locis digeſta agnoſcebat Sauſſæïus, diploma tamen non comparebat: quod vbi nullum proferebatur, tum Prætor Anglus vultu ac voce ad ſeueritatem compoſitis, vehementer offendi, fugitiuos, & meros piratas nos omnes aſſerere, dignos nece prædicare, rem noſtram militi ſuo diripiendam tradere, nos denique hoſtium loco habere. Quod autem facinus Angli ab ſumma iniuria exorſi fuerant, videbantur maiore quoque iniquitate pertexturi, vt prioris noxæ memoriam poſteriore obruerent, niſi maturè obuiā iretur. Quare Prætorē

noſtri

noſtri adeunt, ſe, adhuc ignoranti qui eſſent, ingenuè aperiunt, ne imbelli victoria elatus de contubernio ſuo ſtatuat ſeueriùs, obſecrant; humanæ conditionis vti meminerit, ſtudioſè admonent: quàm benignè ſuis rebus vellet conſultum, vbi ſimilis ipſum perculiſſet caſus, tam humaniter alienis conſuleret: in primis autem conſideraret ſibi rem eſſe cum innocentiſſimis hominibus, quibus nihil noxæ obiici poſſet, quàm ab ſua innocentia in pacato ſolo fuiſſe nimium ſecuros. Comiter admodum ſunt auditi à Prætore, atq; honorificis accepti verbis, id vnum dumtaxat nō probante, quòd Patres Societatis, ab religionis & prudentiæ fama benè vulgò audientes, in fugitiuorum & prædonum turba verſarentur. Contubernij verò ſui vniuerſi cum cæteram probam vitam, tum in eo, quo de agebatur, ſummam innocentiā cùm noſtri validis probaſſent argumentis, viſus eſt Prætor, aſſenſionem præbuiſſe, atque id modò habuiſſe, quod in nobis argueret, negligentiam in conſeruādo noſtræ expeditionis diplomate. Ab eo igitur

igitur tēpore Patres noſtros perhumaniter habuit, atque honorificè in omnibus, menſáque benignè accepit. Vno interea ſcrupulo angebatur, quòd cum parte remigum gubernator noſtræ nauis euaſerat, cuius fuga, & rei geſtæ nuncius per illum allatus, ne quid incommodi alicunde ſibi arceſſeret, verebatur, eóque magis, quòd ille de nocte ſcapha ſua ad nauim captiuam appulſa, reliquam remigum manum inde ſubduxerat. Hic certè gubernator, tametſi Caluinianus, adiit de nocte ad Patrem Biardum, eiuſque apprehenſa manu, multis obſecrationibus adhibitis, iuſſit eum cæteroſque Patres de ſe, quantumuis fide ac ritibus alieno, omnia Chriſtiani ac popularis hominis officia exſpectare, ac perſuaſum habere, nulli rei defuturū, quæ ſalutē ipſorum ſpectaret: vterentur modò liberè ipſius opera, viderētque quid animi ſumturi eſſent ad fugā capeſcendā. Prolixè gratias egit Pater Biardus, memoremque ſe futurum ſpopōdit tam ſtudioſæ in ſe ac ſuos voluntatis: de ſe autem ait nihil ſe ſtatuere, quoad totius contubernij

res

res tuto loco positas videret, tum sui arbitrium Deo permissurum: caueret interea ipse sibi gubernator, Prætorem quidpe Anglum omnia moliri, vt eum comprehenderet. His monitis ille instructus, vt sui discessus opinionem Anglorum animis ingeneraret, quasi receptus ad notam Gállicam nauem captandi causa festinaret, per ipsa frementium Anglorum ora intrepidè, ac insultantis ore voceque, triduo pòst, scapham traduxit, longioreque simulato cursu, ponè vicinam insulā flexit iter, ibique delituit nostræ captiuitatis euentum obseruaturus. Nobis verò inter dubiam aut necis aut seruitutis aleam fluctuantibus, cùm apud notos Barbaros increbuisset nostræ calamitatis fama, frequentes ad nos ventitabant, magnopere miserantes nostrum infortunium, & suarum fortunarum tenuitatem in sequentem annum totum, si apud se restare vellemus, officiosissimè deferentes. De nobis tamen Argallus Prætor Anglus, & ei Legatus Turnellus mitiùs cogitauerant, in speciem certè, quàm rebamur initio: pacti nempe

cū

cū Sauſſæïo coloniæ noſtræ Duce fuerant noſtrum in Galliam reditum : ſed reditus conditiones erant eiuſmodi, quæ parum differrent ab certa noſtra pernicie. Triginta capitibus quot cenſebamur, vnus linter dumtaxat, haudquaquam omnium, etiam denſiſſimè ſtipatorum, capax, concedebatur, haſque cōditiones acceperat Sauſſæïus, quin chirographo ſuo erat teſtatus, hanc ſuam fuiſſe optionem, quæ reuera erat optio certiſſimi naufragij. Noſtri tamē euicerunt, vt ne præſens periculum adiret vniuerſa ſimul turba, impetratumque eſt, vt quindeni modò cymbæ imponerentur, quorum vnus eſſet Pater Maſſæus, duo reliqui Patres delati ad inſulas Peucoïtias Anglis piſcatoribus traiiciendi in Galliam commendarentur: cætera pars contubernij, quæ libens in Virginiam ibat, eò deportaretur. Altera igitur pars contubernaliū nauigatura in Galliam Sauſſæïo duce lintrem conſcendit, locorum, & maritimæ artis ignara, nauticis præterea tabulis deſtituta, cui Deus in tempore ſummiſit Caluinianum illum nauis gubernatorem, valdè intentum

intentum in popularium ſuorum obſeruandos caſus, vt ſi qua poſſet via, ipſorum aduerſis rebus opem ferrer. In continentem exſcenderat, & Canadico cultu atque more, quaſi vnus è Barbaris, tota ora maritima ferebatur, res noſtras exploraturus, cùm opportuniſſimè incidit in proficiſcentem lintrem, qua exceptus, valdè idoneum ducem hæſitantibus ſe præbuit, ſuamque cymbam & remiges quattuordecim eis ſocios viæ ac laborum adiunxit. Eorum penuriam, quoad inuentæ eſſent Gallicæ naues, opimus piſcatus bis ſubleuauit; varius item Barbarorum in ea ora occurſus, quorum Ludouicus Membertouius lauta viſceratione Orignacij famelicos accepit; Rolandus, & alij Sagami panis nonnullam copiam, alij piſcium volucrúmque non exiguam annonam beneuolentiſſimè diuiſerunt. Omnium verò benefactorum id fuit iucundiſſimum, quod Rolandus Sagamus admonuit, in propinquo littore ad Seſambræum, & Paſſepecum portum verſari geminas naues reditum in Franciam adornantes. Eò cùm citiſſimè curſum

ſum direxiſſent duæ lintres, opportunè adfuerunt, antè quàm ſolueretur, admiſſique omnes, velis factis in Francicam Britanniam, ſalui & incolumes Maclouienſe oppidū tenuerunt, vbi Pater Maſſæus ſingulari Maclouienſis Antiſtitis, Magiſtratuum, oppidanorumque humanitate ac beneficentia liberaliſſimè acceptus eſt. De Patribus autem Biardo & Quintino, vti diximus, conuenerat, vt in inſulas Peucoïtias tranſuecti, opera piſcatorum Anglorum inde in Franciam deportarentur: ſed mutata pòſt ſententia, in Virginiā ſunt deſtinati, cùm in captiuam nauem cui Turnellus præerat, eſſent impoſiti cum aliis quinque de contubernio, cæteris octo ſociis in Argalli Prætoriam ingreſſis. Virginienſis præſidij præfectus de captiuis Ieſuitis neſcio quid inaudierat, eiſque diras cruces ſtruebat, cuius decreti nuncius ad noſtros in naues & ad cæteros captiuos aduolarat, qui nonnullis nocturnam quietem adimeret, nec ille quidē inani rumore nixus; cùm enim ad Virginiam naue appulſi eſſent noſtri, eius furori deſtinabantur.

Argallus

Argallus autem, qui fidem ſuam noſtris obligaſſet, vt ſuo nomine ac genere dignum erat, intrepidè acriterque Præfecto ſuppliciis noſtros addicenti obſtitit, ſeque incolumi captiuis ſuis nihil periculi futurum aſſeuerauit: Præfecto tamen inſtitutum ſuū obſtinatiùs tenente, Regium diploma, quo noſtra colonia in Nouam-Frāciam deducebatur, protulit, cuius auctoritate repreſſus Præfectus vltrà tendere non auſus eſt. Coacto poſteà concilio, cùm de re tota deliberaretur accuratiùs, ab omnibus itum eſt in eam ſententiam, vt Argallus cum triplici inſtructa naue in Nouam-Frāciam Ieſuitas reduceret; eos inde cum certis captiuis in Galliam tranſmitteret; Sauſſæium, & eius cohortem militarem, quæ in Porturegienſi arce præſidere, falſò tamen, dicebatur, in crucem ageret; Gallorum omnia domicilia diriperet, ac ſolo æquaret. Reditum eſt igitur in Nouo-Franciæ oram Gallis habitatam, vbi Sanctæ Crucis, Regij Portus arces defenſoribus vacuas ſpoliauit, & incēdit, omnia Gallici nominis monumenta deluit, Britannici

nici aliquot locis inſcripſit, oram omnem in Anglici ſceptri poteſtatem aſſeruit. His gerendis rebus cùm inibi degeretur, bis periculum vitæ adiit Pater Biardus, quòd multis diſſuaſerat Argallo aditum in Portum Regium, vt nullius emolumenti operam, cuius tamen nō vulgaris fuiſſet deinde præda; quòd ſe indicem eorum locorum præbere noluerat, qui ad prædam quærebantur; nonnullorum præterea Gallorum calumniæ iis locis in eum exſtitiſſent: quibus omnibus grauiter atque ingenti ſuo diſcriminine apud Argallum Turnellumque offendit.

REGIO Portu digreſſus Argallus in Virginiam contendebat, ineunte Nouembri, anno ſexcenteſimo decimo tertio, ſed poſtridiè quàm ſoluerat, atrociſſima tempeſtate diuulſæ naues in lōgè diuerſas oras abierunt: Argalli quidem Prætoria in Virginiam tandem eſt delata: minor è duabus noſtris captiuis cum ſuis vectoribus nūquam deinde comparuit: alia captiua maior, cui Turnellus præſidebat, quaque vehebamur, ſedecim dierum continentibus procellis fœdè vexata,

ata, pæne abſumtis cibariis deſperationem iam adierat, cùm cadente denique tempeſtate, in Virginiam ſecundo vento iter intendere cœpimus. Vicenis quinis leucis, haud ampliùs, aberamus Virginiæ littore, vbi de noſtra nece à Præfecto decernebatur, eóque nobis ea nauigatio erat odioſa, cùm derepente coortus aduerſus ventus proram in *Aſoras* Luſitanorum inſulas obuertit, ſeptingentis pæne leucis inde recto itinere in Ortum ſitas. Eius certè venti vis quòd nihil intermitteret, Turnellus præuidebat non niſi capitis ſui periculo in Luſitanorum poteſtatem ſe vēturum, qui captiuos Sacerdotes, per ſummam iniuriam domicilio ſuo auulſos, ſpoliatoſque ſecum traheret; & eo quidem angebatur magis, quòd Patrem Biardum Hiſpanienſis generis eſſe crederet, falſis Porturegienſium Gallorum accuſationibus perſuaſus, vt eius noxæ criminationem apud Luſitanos non immeritò reformidaret, ſi noſtri Patres ad ſe accuſandum animos adiicerent. Ea re ingenuè fatebatur vim Numinis, innocentium iniuriā vlciſcentis,

tis, ſibi ac ſuis in ea nauigatione infeſtam meritò eſſe, qua calamitate fractus, qui calumniis ſua culpa temerè perſuaſus, Patri Biardo valdè infenſus in eum diem fuerat, magnopere deinde mitigari, eique placatior cœpit fieri. Vt autem ventorum violentia non adigeret ad *Aſoras*: cibariorum tamen eò etiam nolentes amandabat, & aquæ dulcis penuria; quamobrem Turnello videndum erat, ne quid ipſi damni arceſſeret Patrum noſtrorum præſentia, ex quibus periculi nihil imminebat, ſi naue procul in anchoris inhærente, per ſcapham in portum miſſam neceſſaria annona pararetur, quod futurum Turnellus ſperaueret. Contrà verò quàm crederet, accidit: appulſis enim ad Faëalem inſulā Aſorarum vnam, ſubeundum fuit in portum intimum, atque in ciuium oculis inter cæteras naues conſiſtendum: quò vehementiùs paullò inuectis, cùm noſtra nauis in Hiſpanienſem ſaccari nauē impacta, proræ anterius velum deterſiſſet, Nauarchus Hiſpanus piratam conclamauit, turbamque nauticam ad arma exciuit. Paucis antè hebdomadis

domadis Gallus ſubita irruptione nauem in eodem portu ſpoliauerat, vnde Hiſpani ſimilem caſum veriti, hoc vehementiùs trepidauerant, tantóque ſagaciùs in Anglum inquirendum arbitrabantur. Quare Turnello exſcendendum in continentem fuit, quem obſidis loco haberent Hiſpani, dum accuratè luſtrarentur interiora nauis, Patribus interim ponè lintrem ſtudioſiſſimè deliteſcentibus, ne quid detrimenti ex eis Anglo crearetur, ſi comparerent. Perdifficilis erat latebra loco minimè idoneo, re adeò repentina, tamque accuratis ſcrutatoribus, nauis omnia intima rimantibus: ſed lynceos eorum oculos fugerunt noſtri, magna ſua voluptate, quòd Anglum ita ſeruaſſent: maiore Angli gaudio, quòd præter ſpem, ac ſuum meritum, ab iis ſeruatum ſe agnoſceret, quibus libertatem per ſummū ſcelus ademerat. Id beneficij genus, ſingularemque fidem, Angli & in præſentia ingentibus grati animi argumentis agnoſcebant, & deinceps ſæpenumerò, maximè apud ſuos Miniſtros, cum ſumma Patrum laudatione, prædicarunt.

carunt. Tres ſolidas hebdomadas ſubſtitit in eo portu nauis Anglicana, tantumdemque abditi Patres ſole caruerunt; inde omiſſo in Virginiam itinere, Turnellus in Brittanniam contendit, ſed recta nauigationis ſemita cum nos tempeſtas deieciſſet, in oram Vualliæ ad Occaſum violenter nos impegit: vbi cùm nauem annona deficeret, Turnellus Pembrochum oppidum adiit commeatus parandi gratia. Eius oppidi magiſtratibus Turnellus mouit ſuſpicionem maritimi latronis, quòd & homo Anglus Francica verehetur naui, & nullam litteram ſcriptæ auctoritatis proferret, qua ſuam nauigationem tueretur: neque vel iurato aſſeueranti, ſe tempeſtate diuulſum à Prætore ſuo Argallo, fides habebatur. Cum eum igitur omne probationum genus deſtituiſſet, citauit dictorum ſuorum teſtes duos Ieſuitas, quos haberet in naui, quorumque incorruptæ fidei neminem mortalium diceret poſſe meritò refragari. Patribus ergo perhonorificè interrogatis, cùm pro teſtimonio apud magiſtratum publicè dixiſſent,

iſſent, Turnellus fuit in honore, atque vt virum nobilem decuerat, probè omnia geſſiſſe creditus eſt: noſtris verò eſt honor habitus, & apud *Maiorem Vrbis*, vt vocant, Magiſtratum plebeium ſcilicet, hoſpitium eſt aſſignatum. Qui pro Præfecto rei maritimæ ius Pembrochij tum dicebat Nicolaus Adams, apud quem noſtri teſtimonium dixerant, vbi audiit peſſimè iis eſſe in nauigio, iuſſit eos diuerſari apud eū· Magiſtratum, quem indicauimus, ſuaque fide omnia eis ſuppeditari copiosè, quibus ſi deeſſet, vnde ſibi rependerent, Dei cauſa ſe iis ſumtuum gratiam libenter facere dicebat, quòd putaret minimè decere, ab omni dignitate ac doctrina inſtructis viris nihil apud Pembrochios ciues humanitatis relinqui. Miſſum erat ad Britanniæ Regem de noſtris, cuius dum reſcriptum exſpectatur, frequentes viſendi conferendique gratia vndique ad noſtros adeunt de nobilitate, de magiſtratibus, ac miniſtris etiam, quorum quaternos in diſputationis palæſtra cum illis commiſit quidam de proceribus, doctrinæ periclitandæ ſtudio.

ſtudio. De illorum autem negotio cùm in Regiam allatum eſſet, iam inaudierat Regis Chriſtianiſſimi legatus captiuum eſſe nauigium, & Francos Ieſuitas, vrgebatque omnium, ac maximè noſtrorum libertatem, quòd eius rei habuerat ab ſuo Rege ſtudioſiùs iniuncta mandata. Nihil itaque moræ fuit, quin noſtri Pembrochio Douerum arceſſerentur, vnde breui traiectu Itium Portum, Francicæ oræ oppidum, incolumes lætique deportati ſunt, decimo ſuæ captiuitatis pæne affecto menſe, quo loco Darquieni Dynaſtæ, Regio præſidio Præfecti, & Baulæi Decani eximia humanitate, beneficentiaque lautiſſimè accepti ſunt, idoneo præterea donati viatico, quod Ambianos iter intendentibus in ſuum Collegium abunde eſſet.

IAM Nouo-Francicæ Miſſionis operæ quantum promouerint rem Chriſtianam inter Barbaros, non facile diſpiciet, qui rem vulgi trutina metietur: qui verò negotium natura ſua perarduum, interuenientibus etiam aliunde caſibus valdè impeditum, æquis momentis volet æſtimare, maximè

maximè idoneis, atque illuſtribus initiis aſperrimum ſolum Euangelicæ ſementi præparatum, fateatur neceſſe eſt. In primis enim quantum, quæſo, illud eſt, belluini prorſus ingenij atque moris gentem, nuper ab omni commercio externo alieniſſimam, ab ſua impotentia ſuſpicioſiſſimam, ſic nunc eſſe nobis cōciliatā, ea de noſtris hominibus opinione imbutam, vt eos ſummo ambitu quilibet Barbarorū cōuentus expetat, in ſua ora domicilium habere cupiat, de ſuis copiolis annua cibaria deferat, mœrore ac fletu ſuum eorum deſiderium teſtetur, implacabili odio in Britannos, noſtræ infeſtos quieti, feratur? Magnum quiddam profectò eſt, & ingentis ad fidem illis animis ingenerandam momenti, erga illius præcones tam propenſa ferri voluntate, fiducia, & veneratione. Illud autem alterum longè maius eſt, tantóque ad Barbarorum efficiendam ſalutem potentius, quantò alienius eſt ab humanarum affectionum ratione, diuiniſque motionibus proprium magis. Altè iam inſedit Canadiorum animis illa ſententia, æternis addici

addici cruciatibus, qui Baptiſmi expertes è viuis decedant, vt tametſi valētes Chriſtianæ legis conditiones, ſuo ſenſu paullò aſperiores, haud facilè ſubeant, moribundi tamen Baptiſmum ingentis omnino beneficij eſſe ducant, cupidéque appetant. Cuius doctrinæ quoniam Patres Societatis auctores habent, eamque combiberunt intimis ſenſibus, eius ſua ſponte illos admonent, & memores eſſe iubent, quoties popularium quis deteriùs affectus decumbit, hortanturque ſuos Doctores vti obitum ægroti præuertant, ſalutaribus aquis luſtrantes, antè quàm occumbat. Atque hos quidem animorum motus, in barbariſſimis alioqui hominibus, biennij cultura, & ea quidem non aſſidua, ſed frequentibus interpellata difficultatibus, duo Patres effecerunt, non leuibus certè momentis ad Euangelici verbi ſatus in ea gente magnis incrementis propagandos. Quam ad propagationem, ſacrarum precationum, & Baptiſmi inuſitata vis, inſignibus aliquot documentis apud eam nationem interdum prodita, incitamento non mediocri videtur

detur olim futura. Patri Biardo ad Eplani piſcis amnem die quodam agenti affertur nuncius ab ægrota, & animam agente muliere, quæ ipſum videre atque alloqui valdè cuperet, ad Sanctæ Mariæ Sinum, duabus ab eo amne leucis. Eò ducem habuit vnum de contubernio, feminamque more gentis præter focum ſtratam deprehendit, tertia iam hebdomada miſerè languentem: ægram, quoad per eius morbum licuit, Catecheſi neceſſaria inſtruit, adhibitiſq; pro re nata precibus cruce ad pectus appenſa munit, ſeque vocari iubet, ſi quid ei poſteà deterius accidat. Poſtridie mulier bene ſana è foco exſilit, & graui onuſta ſacco ad maritum quattuor inde leucas vegeta contendit. Eam ſanationem Caluinianus Dieppenſis omnium primus obſeruauit, confeſtimque illius euentum mirabilem nunciaturus ad Patrem Biardum accurrit. Idem Pater in ora Pentegoetia cum Biencourtio verſabatur, vbi pro inſtituto mapalia Barbarorum circumiens, ægros viſebat, ſolabatur, precibus, ac Chriſtianis documentis iuuabat. Ibi tertium iam menſem

menſem æger decumbebat, cuius ſalus erat conclamata, quem Barbari viſendum Patri obtulerunt. Frigido ſudore totus manabat, certo fere mortis indice, cùm iam eum grauis æſtus tenuiſſet, cui poſt preces, & breuia fidei documenta, cùm Pater crucem ſæpius exoſculandam porrexiſſet, eique de collo penſilem reliquiſſet, frequentibus Barbaris audientibus, & quæ gererentur mirè probantibus, ab eo ad nauē & Biencourtium rediit. Poſtera verò die Biencourtio cum indigenis in naue permutationibus mutuis occupato, in eā nauem ſanus ingreſſus ille æger, heri moribūdus, crucemque gratulabūdus magnificè oſtentās, adiit ad P. Biardū, ingentiq; gaudio ſuam ei ſanitatem teſtatus, virtuti S. Crucis acceptā tulit. Illuſtrius multò eſt id quod ſequitur, & ad Barbarorū ſenſum in Baptiſmi laudē ſingulare. P. Biardus, & Mottæus Sauſſæij Legatus, Simonque Interpres vnà iuerant ad conſiderandam areā Sanćti Saluatoris domicilio deſignatā, vnde redeuntibus procul ad aures accidit lamētabilis vlulatus, quærentibuſq; à Barbaro

Barbaro comite causā lugubris clamoris, responsum est, sollemne illud esse alicuius iam iam vita functi argumentū. Sed propiùs ad Barbarica tuguria succedentibus puer interrogatus indicauit, nō mortui, sed morientis esse cōplorationē; atque ad P. Biardum conuersus; Quin tu, inquit, accurris, si forte in viuentē adhuc incidas, & eius morti Baptismum præuertas? Ea pueri vox, tamquā cælo missa, Patrem & comites ad cursum vehementer accendit, quibus ad agrestes casas appulsis, Barbarorū sub dio stantium lōgissima ala, directo ordine instructa occurrit, atq; in spectātis alæ, & mœrore defixæ oculis obambulans pater, cuius in vlnis tenellus moriebatur puer. Hic vt animam ægerrimè trahebat, interruptis debilitate singultibus ad mortem properans, miserum parentem miseratione cruciabat & dolore. Ad quoslibet autem infantis singultus, horrendùm eiulabat parens, cuius eiulatum adstantis Barbaricæ concionis mox luctuosus excipiebat vlulatus. Pater Biardus adiit ad afflictum puelli parentem, rogauitque an ipso volente moribundum infantem

infantem Baptiſmo eſſet luſtraturus. Ingenti mœrore percitus Barbarus vocem mittere non potuit, ſed depoſito in poſtulantis manibus puero, reipſa, quid cuperet, oſtendit. Pater aquam popoſcit, puellumque Mottæo ardentiſſimè ſuſcipienti tenendum tradit, ſalutaribus aquis aſpergit, Nicolaum de Mottæi nomine appellat, concepta precum formula Barbaris lumē ad fidei agnoſcendas ingentes opes à Deo precatur. Sub eam precationem receptum de Mottæi manibus infantem matri eius præſenti defert, mater filio mammam continuò porrigit, puer oblatam cupidè arripit, lac ad ſatietatem haurit, atque deinceps ſanus vegetúſque vixit. Vniuerſus interim Barbarorum, qui circumſteterat, globus rei haud vſitatæ defixus miraculo, petrarum inſtar immotus, ac tacitus hærebat in veſtigio. Ad eos igitur ſic animo comparatos noſter, quæ viſa ſunt in rem præſentem quadrare, verba fecit, quæ auidis mentibus hauſerunt, atque vbi perorauerat, iuſſit ſingulos in tuguria ſe recipere. Vti venerabundi ac trementes eius

eius ſermonem ſumma reuerentia exceperant, ita cùm cœtus facta miſſione receptum in ſuas caſas indixit, alto ſilentio præferentes inuſitatum obſequium, in ſua quiſque tuguria pacatiſſimè, citiſſimeque dilapſi ſunt. Hæc & huiuſmodi alia in Barbarorum oculis, ſumma ipſorum admiratione, nec minore fructu geſta, quiſquis perpenderit, vtiliſſimis principiis inchoatam Nouo-Francicam Miſſionem meritò iudicabit.

Albaniae Excudebat Joel Munsellius
Mense Martis Anno

CIϽ IϽCCC LXXI